

YEGANƏ MƏMMƏDOVA

Magistrant

**M.F.AXUNDOV ADINA MİLLİ KİTABXANANININ ELEKTRON
KATALOQU
(ümumi xarakteristikası)**

İnkişaf etmiş ölkələrdə informasiya ən vacib amillərdən biri hesab olunur. Bu amil həmin ölkələrin elmi, texniki, mədəni, iqtisadi və başqa sahələrdəki inkişafına həlledici təsrini göstərir. Buna görə dövlət və cəmiyyətdə informasiyaya strateji vasitə kimi baxılır. Belə bir strateji vasitənin saxlanması, rəşional istifadəsi və inkişafı hər bir dövlət cəmiyyətin məqsədlərindən biridir.

Müstəqilliyini əldə etmiş Respublikamızda Azərbaycan Milli Kitabxanası da öz növbəsində dünya birliklərinə və məlumatlarına girişi təmin etmək və eləcə də dünya oxucularına qlobal şəbəkə vasitəsilə mədəni sərvətimiz olan kitabxanamızın fondu haqqında məlumatların çatdırılması üçün elektron kataloqunun yaradılması işinə başlamışdır. Bu istiqamətdə bir sıra işlər görülmüşdür.

Elmin müxtəlif sahələrində məlumat texnologiyalarının inkişafı Milli Kitabxanayı oxucuların kəskin şəkildə artan və dəyişən tələblərinə uyğun məlumatların işlənməsi, saxlanılmasının ənənəvi sisteminin dəyişdirilməsi vacibliyi qarşısında qoydu. Bunun üçün üç mühüm bir-birilə bağlı məsələni həll etmək tələb olunurdu: kitabxanadaxili texnoloji proseslərin kompüter yardımı və kitabxana fəaliyyəti ilə idarə olunması, elektron təsəvvürdə özünün informasiya resurslarının təşkili, elektron məlumat resurslarına oxucuların girişinin təşkil edilməsi.

Kitabxana-informasiya texnologiyalarının müasir, dünyəvi inkişafı, informasiya tələbatının operativ və daha keyfiyyətli ödənilməsi vəzifələri Milli Kitabxanada yeni informasiya metodu və vasitələrinin tətbiqinə zərurət yaratmışdır. Bu problemin həlli kompleks xarakter daşdığından 2002-ci ildən etibarən Milli Kitabxanada dünya standartlarına uyğun

beynəlxalq səviyyədə işləyəcək bir sistemi VTLS (Virginiya Texnical Library System) tətbiq edilməyə başlanmışdır.

Milli Kitabxana ABŞ-ın Beynəlxalq Təminat Təşkilatı ilə müqavilə bağlayaraq Avrasiya Fondunun maliyyə dəstəyi ilə VTLS-in tam kompleksini almışdır. Bu proqram elektron kataloqun tərtibindən, elektron kitabxananın təşkilinədək, kitab fondunun komplektləşdirilməsindən, milli bibliografiyanın və respublikanın bütün kitabxanalarının toplu elektron kataloqunun yaradılmasına qədər bütün proseslərin avtomatlaşdırılmasına imkan verir. [2, s.3.]

VTLS sistemi dünyada internetə birbaşa çıxışı olan müasir sistemlərdən biridir və Beynəlxalq Kitabxana Təşkilatının iri kitabxanalar və kitabxana şəbəkələri üçün tövsiyə etdiyi sistemdir. Bu sistemin 180-a qədər avtomatlaşdırılmış işçi yeri mövcuddur. [4, s.26.] Proqram təminatının quruluşu müştəri – server arxitekturasına uyğundur və nəzərə çarpacaq dərəcədə kompüter şəbəkəsinə olan yükü azaldır. Proqram təminatı aşağıdakı proqram modullarını özündə birləşdirir.

- Komplektləşdirmənin idarə olunması;
- Kataloqlaşdırmanın idarə olunması;
- Dövri nəşrlərin idarə olunması;
- Xidmətin idarə olunması;
- Fondların elektron yoxlanışı;
- Ümumi girişin interaktiv kataloqu;
- Statistika;
- Elektron sifariş;
- Ehtiyat saxlama;
- Məqalələrin məlumat bazası;
- Bibliografik filtrasiya;

Elektron kataloq oxucuların ənənəvi kataloqlar üzrə saatlarla axtarış aparmaları kimi ağır prosesi aradan qaldırır, hətta bilavasitə iş və yaşayış yerlərindən kitabxananın elektron kataloqundan istədikləri məlumatı əldə etmək imkanı yaradır. Kitabxananın iş saati olmadığıda belə, dünyanın hər hansı nöqtəsindən internetə qoşulmaqla istənilən şəxs elektron kataloqdan istifadə edə bilər.

Elektron kataloqlarına sənədlər haqqında məlumatın toplanması, hər hansı sənədə dair lazımi informasiyanın tələb olunan şəkildə tələbatçıya çatdırılması təmin edilir. Elektron kataloqlar dünya kitabxanalarının internet vasitəsilə yayılan əsas informasiya mənbəyidir. Elektron kataloq olmadan kitabxanada kompüter əsasında tətbiq edilən bütün işlərin xarakteri dar məna daşıyacaqdır. Elektron kataloqlarına malik olan kitabxana öz fondunu daha geniş şəkildə əks etdirə bilər, geniş oxucu-tələbatçıların nəzərinə çatdırıla bilər, bütünlükdə kitabxana sisteminin ümumi səviyyəsinə və keyfiyyətinə fəal təsir göstərə bilər. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, elektron kataloqlar dünya miqyasında təkə bir kitabxana daxilində axtarışı məhdudlaşdırmır. Oxucu-tələbatçı eyni zamanda ona lazım olan informasiyanın axtarışını digər kitabxanalarla əlaqəli şəkildə apara bilər, istədiyi materialı əldə edə bilər, mütləq dolğunluğu yaradır. Buna görə də respublikamızda elektron kataloqların yaradılmasına mühüm ehtiyac duyulur.

Elektron kataloqlar ilə işləməyin bəzi ümumi qaydalarını nəzərdən keçirək.

Birinci. Tələbatçı ilk növbədə kitabxanada mövcud olan məlumat bazalarının həcmi, həmin bazada nə qədər bibliografik qeydlərin əhatə olunmasını, burada hansı növ sənədlərin əks etdirilməsini, bu prosesin hansı vaxtdan başlamasını, kataloqa daxil olan bütün sənədlərin əhatə olunmasını, kataloq kartoçkalarının tərtib edilməsini və onun elektron kataloqları ilə əlaqəli işlənməsini, kataloq kartoçkalarından istifadə etmə illərinin müəyyənləşdirilməsi, konkret bilik sahələrinin və ya tematik bölmələrin nəzərə alınmasını, sorğu-informasiyanın növlərini və onun axtarış sistemində istifadəsini bilməlidir.

İkinci. Elektron kataloqların ekranında axtarışlar ardıcıl aparılır və müxtəlif məlumatlar verilir. Əgər ekranda axtarışların sadalanma imkanı varsa, onda tələbatçı sadəcə olaraq ekranda göstərilən lazımi variantı seçir və informasiyanı əldə edir.

Üçüncü. Ekranda verilən xidmət-klavışının dəstəyini sətirlər, xətlər arasında hərəkəti yuxarı, aşağı istiqamətdə dəqiq təmin olunmalıdır.

VTLS sisteminin köməkliyi ilə maliyyə vəsaiti sərf etmədən qısa vaxtda, respublikanın bütün kitabxanalarının virtual elektron kataloqunu yaratmaq mümkündür. Belə ki, kitabxanaların fondlarında mühafizə

edilən ədəbiyyatın əksəriyyətinin Milli Kitabxananın fondunda olduğundan toplu kataloqun yaradılması zamanı ədəbiyyatın yenidən təsvirinə və VTLS sisteminə daxil edilməsinə ehtiyac qalmır.

Ədəbiyyatın təsvirinin və sistemləşdirilməsinin çox vaxt aparən, gərgin əmək tələb edən və yüksək ixtisaslı, təcrübəli mütəxəsis biliyi bahasına başa gələn proses olduğunu nəzərə alsaq, toplu kataloqun Milli Kitabxananın məlumat bazası əsasında tərtibinin nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığı aydınlaşar. Toplu kataloqda ədəbiyyatın təsviri verildikdən sonra onların hansı kitabxanada neçə nüsxədə mühafizə olunduğu da göstərilir. Beləliklə, bölgələrdə yaşayan istifadəçilər hər hansı kitab üçün Bakıya deyil, əlaqədar şəhər və rayonların kitabxanalarına müraciət etmək imkanı qazanırlar.

Bundan başqa, Milli Kitabxana “Maşınlaoxunan elektron kataloqun yaradılması” adlı layihə ilə 3 təşkilata müraciət edərək maliyyə dəstəyi əldə etmişdir. [1.]

Bütün bunların nəticəsi olaraq Milli Kitabxana tərəfindən yaradılan elektron kataloq artıq 2005-ci ilin ortalarından oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Milli Kitabxananın elektron kataloqundan istifadə etmək istəyən hər bir istifadəçi www.anl.az saytına daxil olmaqla asanlıqla istənilən informasiyanı əldə edə bilər. Internet portalı Azərbaycan, rus və ingilis dillərində işlənilib hazırlanmışdır.

Milli Kitabxana elektron kataloq vasitəsilə ABŞ-ın Konqress Kitabxanası və Rusiya Dövlət kitabxanası ilə bibliografik yazı mübadiləsi aparır. Bu işə oxucuya imkan verir ki, kitabxananın saytı vasitəsilə birbaşa olaraq bu kitabxanaların elektron kataloqlarında axtarış apara bilsin və onlara sorğu ilə müraciət edərək istədikləri sənəd haqqında məlumat ala bilsin. Buradan göründüyü kimi, kitabxananın saytı nəinki kitabxananın elektron resursları, həmçinin dünyanın ən nəhəng kitabxanalarının fondunda olan ədəbiyyatla tanış olmağa imkan verir. Bununla oxucular həm vaxtlarına, həm də maliyyə vəsaitlərinə qənaət edirlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Milli kitabxanası <http://www.anl.az>
2. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli kitabxanasının 2006-cı il hesabatı.
3. Rüstəmov, Ə.M. *Informatika: Dərslik.-B., 2002, 556 s.*

4. Rüstəmov, Ə.M. *Respublika kitabxanalarında əsas proseslərin avtomatlaşdırılması /Ə.M.Rüstəmov, N.Mustafayeva// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.* - 2007.- № 2.- s. 15-26.

Yegana Mamedova

***Электронный каталог национальной
библиотеки им. М.Ф.Ахундова
(общая характеристика)***

РЕЗЮМЕ

В статье изучается общая характеристика электронного каталога (ЭК) Национальной библиотеки им. М.Ф.Ахундова. ЭК Национальной библиотеки разрабатывается на базе системы VTLS и составляет один из ее модулей. В статье основное внимание удалено структуре и функции ЭК.

Yegana Mamedova

***The electronic catalogue of national
library of a name M.F.Akhundov
(general characteristic)***

SUMMARY

In article is studied the general characteristic of the electronic catalogue of National library of a name M.F.Akhundov . The electronic catalogue of National library is developed on the basis of system VTLS and makes up one of its modules. In clause the basic attention is given to structure and function of the electronic catalogue.